

מבט על, גיליון 296, 23 בנובמבר 2011

גיבוי רוסי לאיראן וסוריה - על מה ועד כמה

צבי מגן

בשנים האחרונות הפכה רוסיה, למעשה, לשומר הסף של איראן וסוריה מפני הלחצים של הקהילה הבינלאומית. המדינות הללו, יחד עם חזבאללה וחמאס, מוכרות כ"ציר הרשע", האנטי מערבי (והאנטי ישראלי, כמובן), המקדש מאבק בסדר העולמי לקידום היעדים הרדיקליים של חבריו. אולם, בשלב הנוכחי, המתאפיין בלחץ הבינלאומי על סוריה, על רקע הדיכוי האלים של ההתקוממות העממית המתחוללת בה, ובהתפתחות המלווה את פרסום הדו"ח של סבא"א בעניין תכניתה הגרעינית של איראן, יש להבחין בין שני המקרים.

במקרה הסורי, מדובר באפשרות של התערבות כוחנית מבחוץ (למעשה של נאט"ו) לבלימת אלימות המשטר הסורי ולמעשה, בהפלתו. ההגנה הרוסית הנמרצת על סוריה נובעת מעניינה של רוסיה להתייצב מול המערב בתחרות על ההשפעה במערכת הבינלאומית. רוסיה מזהה את סוריה כפרטנר אסטרטגי שלה, המעניק לה, לצד היתרונות המדיניים מול המערב, גם יתרונות ביטחוניים, בעיקר בזכות השימוש בתשתיות סוריות צבאיות (החשוב שבהן הוא נמל טרטוס, שהפך לבסיס הצי הרוסי בים התיכון).

אף שרוסיה פועלת לטרפד כל אפשרות למעורבות בינלאומית ישירה בסוריה, נראה, שהיא עצמה מודעת מזה זמן לאפשרות של קריסת משטרו של אסד, גם ללא התערבות חיצונית. לכן, לשימור מעמדה העתידי במדינה זו, רוסיה פעלה בשני מישורים: במישור ההסברתי, על ידי העברת מסרים פומביים למשטר הסורי, בדרישה להימנע מהאלימות המופרזת, ובמישור המעשי, על ידי קיום קשר עם מנהיגי האופוזיציה הסורית. בכך נערכת רוסיה לקיצו האפשרי של המשטר הנוכחי, תוך הכשרת הדרך לשיתוף פעולה עם המשטר העתידי.

לא כך נראים, לפחות עד לאחרונה, העניינים האיראניים. התמיכה הרוסית באיראן אחרי פרסום הדו"ח סבא"א דווקא התגברה. זאת, חרף הפיכתה של זו לאיום אסטרטגי בינ"ל בשל תמיכתה בפעילות האסלאם הרדיקלי ובעיקר, בשל תכניתה הגרעינית, הנכנסת לישורת האחרונה. רוסיה, שהתמידה במשך שנים בבלימת הלחצים על איראן, ממשיכה לזהות אותה כמנוף חיוני לקידום האינטרסים שלה, בהיותה, להבנתה, מדינת מפתח במזרח התיכון. זאת, בזכות משקלה הגיאוגרפי, מדיניותה הידידותית כלפי רוסיה, תוך הימנעות מלאתגר אותה בנושא האסלאמי בשטחה ואזורי האינטרסים שלה. מבחינתה של רוסיה איראן היא שחקן אזורי מרכזי, גם בשל השתייכותה לציר האנטי מערבי במזרח התיכון ("ציר הרשע"). יתרה מכך, התמיכה הרוסית באיראן הפכה אותה למחוזרת על ידי המערב, הזקוק נואשות לשיתופה בהכלת האמביציות האיראניות בתחום הגרעיני. רוסיה, מצידה, מצליחה למנוף מגמה זאת לטובת שדרוג מעמדה הבינלאומי.

אולם, בסופו של דבר, התמיכה הרוסית היא לא כל כך פרו-איראנית, כמו שהיא אנטי-מערבית, כאשר איראן משמשת ככלי העיקרי לקידום מגמה זו. כיום הגיבוי הרוסי שניתן לאיראן ושנראה איתן, עומד במבחן מחודש בעקבות פרסום הדו"ח של סבא"א. ביחסי רוסיה - איראן גם בעבר לא חסרו עליות ומורדות. אך לרוב הן מגשרות על המחלוקות, כי להן עניין הדדי בשיתוף הפעולה, שגובר על השיקולים האחרים. יחד עם זאת, לרוסיה יש גם די סיבות להיזהר מפני איראן. הבולטת שבהן היא החשש מפני התנהגות איראנית בלתי צפויה בעתיד, לאחר שזו אכן תשיג יכולת גרעינית. נראה, שאין זה מהאינטרס של רוסיה לראות את איראן כמעצמה גרעינית. זאת, לא רק בשל ההשלכות האסטרטגיות הישירות על ביטחונה של רוסיה, אלא גם ובעיקר בשל החשש מפני הכוונה האיראנית למנוף נשק זה להתבססות כמעצמה, על כל ההשלכות הגיאוגרפיות והפוליטיות הנגזרות מכך לאזור, לרבות פגיעה באינטרסים הרוסיים. כל זאת, נוסף על החשש לקריסת המערכת הבינלאומית לבקרת הנשק, החשובה לרוסיה.

לא מן הנמנע, ששיקולים אלה של 'כבדהו וחשדהו' הניעו את רוסיה כבר בעבר לפעול נגד איראן בשיתוף עם המסגרות הבינלאומיות (כמו התמיכה במרבית החלטות האו"ם בנושא איראן, השתתפות בפעילותן של סבא"א והשישייה הבינלאומית (5+1), לרבות הצטרפותה של רוסיה למשטר הסנקציות הבינלאומי נגד איראן בשנת 2009, שלווה בתגובות נזעמות של איראן ובמתיחות רבה ביחסים בין השניים. אבל בתמורה להתנהלותה זו זכתה רוסיה בגמול אמריקאי נאות, בדמותה של תכנית "האתחול", במסגרתה הוענקו לרוסיה הטבות מדיניות מפליגות.

אם כן, מדוע נמשכת ההתנגדות הרוסית הנוכחית למאמץ הבינלאומי לבלום את תכנית הגרעין האיראנית, לפחות עד לאחרונה? ניתן למנות לכך כמה סיבות:

א. האינטרס הרוסי המוביל הוא, על אף הכול, התבססותה כמעצמה משפיעה במזרח התיכון תוך תחרות עם המערב. בהקשר זה איראן הינה פרטנר עיקרי לרוסיה בעיצוב הציר האנטי מערבי. נפילת המשטר האיראני, בעקבות הגברת הלחצים עליו, תביא לקריסתו של הציר הזה ותוריד לטמיון את מאמציה של רוסיה עד כה.

ב. רוסיה נפגעה קשות מתוצאות תהליך מהפכות "האביב הערבי". המשטרים הידיוותיים לרוסיה קרסו והעתיד צופן אי ודאות לגבי המגמה הצפויה – אסלאמית או דמוקרטית – שתיהן לא נוחות לרוסיה. בהקשר זה נותרו איראן וסוריה קו הגנה אחרון של אינטרסים רוסיים במזרח התיכון.

ג. בין רוסיה לסין כבר מתנהלת תחרות, בחלקה גלויה, על ההשפעה העתידית באזור. סין, הזקוקה נואשות למקורות אנרגיה מהמזרח התיכון, לא תהסס לתפוס את מקומה של רוסיה ולהחליפה כשחקן מרכזי, היה וזו תפנה את מקומה.

אך מכל האמור אין להסיק שעמדותיה של רוסיה אינן ניתנות להשפעה ולשינויים. גם בעבר בנסיבות דומות, הצטרפה זו לסנקציות כאשר נוצרו התנאים המתאימים לכך, קרי, הוצעה לה תמורה ראויה. לכן, לא מן הנמנע, שגם הפעם ההתנגדות הרוסית להכבדת היד הבינלאומית נגד איראן נובעת משיקולים דומים. ייתכן מאוד שהצעת תמורה ראויה אפשרה גם הפעם הענות רוסית לשיתוף פעולה ענייני עם המערב.

בעניין זה מסתמן, ששיתוף הפעולה הזה החל בפועל. תחילה רוסיה העלתה הצעה חדשה לפתרון הנושא האיראני, שלא התקבלה באהדה יתרה, בדמותה של היוזמה "צעד תמורת צעד", המציעה דיאלוג דיפלומטי עם איראן, רצוי בשושבינתה של רוסיה. בהמשך, באה הודעתו האופטימית של הנשיא אובמה, בעקבות פגישתו עם הנשיא מדבדב, בכנס בהוואי (ב-12 בנובמבר 2011), לפיה ארצות הברית פועלת בנושא האיראני בתאום עם רוסיה. בימים שלאחר מכן פורסמה סדרת הודעות המאשרות, שצפויה נכונות רוסית וגם סינית, הפועלת בנושא זה בתאום עם רוסיה, לפעול יחד עם ארצות הברית לטיפול בתכנית הגרעינית האיראנית. אם לשפוט לפי ההחלטות האחרונות של הקהילה הבינלאומית וההצהרות השונות של רוסיה וסין, נראה ששיתוף הפעולה הרוסי והסיני עם ארצות הברית, כבר הושג באורח חלקי. כדאי לציין, שבאותו מעמד, בכינוס בהוואי, הוכרז על ידי הנשיא אובמה, שרוסיה תתקבל כחברה בארגון הסחר העולמי (WTO). בהתחשב בעובדה, שזו מנסה להגיע למעמד זה מזה שני עשורים ללא הצלחה, בעיקר בשל התנגדותה של ארצות הברית, נראה שהודעה זו אינה מקרית ואפשרי שהוצעה לרוסיה, כדי להסיר את התנגדותה בנושא האיראני. אמנם רוסיה הביעה את התנגדותה לגבי החלטת ארצות הברית בשיתוף בריטניה וקנדה על הסנקציות החדשות, שלא באמצעות מועצת הביטחון שם לרוסיה יש זכות וטו, אולם סביר שעוד נתבשר על שינויים במדיניותה של רוסיה בסוגיה זו.